

PREMISE PENTRU UN NOU CONTRACT SOCIAL

Conf. univ. dr. Ioan SCHEAU
 Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract. *This paper addresses a topical philosophical problem – the need for a new social contract, one for the XXI century – trying to present a series of premises for the imposition of this new social contract. The paper is structured in two parts: (1) A part that presents the concretization of the idea of the social contract in the work of modern philosophers, especially Hobbes and Rousseau. The two thinkers speak of the existence of two distinct states of humanity: a natural one, characterized by the "war of all against all", as Hobbes said, in which man felt insecure; a social one, artificially created by human reason by signing a pact or social contract, either between citizens or between citizens and the State. Although the two states of humanity appear in the work of both authors, each has a well-defined preference about the best state. On the one hand, Hobbes prefers the social state because it is the only one in which we can truly realize ourselves as humans, even if there is a risk that the State will become that monster that swallows individuals, Leviathan. On the other hand, Rousseau prefers the natural state because it is the only one in which we can speak of a complete freedom of man, in the other being "permanently in chains". (2) A part that presents the current challenges arising from the social contract: current technology, changing the role of women in society, the ageing of society, artificial intelligence and climate change. These challenges lead to a rethinking of the social contract that must concern all its important aspects: children, education, health, work, old age, future generations. According to M. Shafik's conception of the book "What we owe to each other" the social contract must be thought of as a "declaration of interdependence" of citizens, in the sense proposed by J. F. Kennedy and M. L. King in the last century. Such a social contract will take care of all citizens, in it being "less about the I and more about US". It must ensure everyone's well-being, not necessarily in the form of an increase in income, but as a better social life. In order to achieve this, it is necessary to reform the basic principles of the social contract, in the form of imperatives to be followed at the level of each society.*

Keywords: *social contract, nature, society, challenges, principles, interdependence, well-being, premises*

Deși idei privind existența unui acord între Cetate și cetățean, în baza căruia statul să poată funcționa, au existat încă din Antichitatea greacă, necesitatea unui asemenea acord a fost teoretizată de-abia în opera filosofilor moderni precum Hobbes sau Rousseau, care vorbeau de existența a două stări ale umanității: una naturală (caracterizată, după cum afirma Hobbes, de „războiul tuturor contra tuturor”, în care omul se simțea în nesiguranță) și una socială (creată artificial de rațiunea umană prin semnarea unui acord între cetățeni și Stat, acord numit pact social de Hobbes și contract social de Rousseau).

La Hobbes, prin semnarea pactului social, oamenii decid să renunțe, de bunăvoie, la o serie de drepturi și libertăți individuale, pentru a dobândi acea siguranță care le lipsea în starea naturală. Spuneam, cu altă ocazie, că întrebarea-cheie la Hobbes

este: De ce această renunțare la drepturile naturale? Pentru că altfel, dacă fiecare individ ar ține la respectarea drepturilor sale și ar impune acest lucru, atunci am avea o stare caracterizată drept „războiul tuturor contra tuturor”. Rațiunea umană este cea care propune pacea. Oamenii semnează un contract în urma căruia cedează drepturile lor naturale pentru a face parte din societate și din stat¹. Ignacio Iturralde Blanco susține că aceasta este o „metodă rațională” de a scăpa de acel „război al tuturor contra tuturor” prezent în starea naturală a umanității. „Obiectivul de a stabili un pact social constă în binele comun și în faptul de a putea duce o viață liniștită pe care o dorim cu toții. (...) Dorim să ne autoconservăm și, în același timp, dovedim o aversiune profundă față de mai sus menționată condiție infamă.”² Acest pact social este încheiat între cetățeni pentru a putea conviețui, Hobbes propunând chiar un model detaliat al acestui pact social ce trebuie semnat de contractanți, în urma semnării luând naștere suveranitatea și, deci, Statul. Pentru el Statul este „un artificiu politic umanitar și unificator”³ rezultat din renunțarea cetățenilor la libertate, acest fapt fiind văzut ca „un cec în alb care transferă suveranului toate drepturile indivizilor, rezervând cetățenilor doar îndatoririle, ei rămânând la marginea activității politice.”⁴ Pactul social sau contractul semnat de individ mai impune însă un lucru, supunerea totală a acestuia față de suveran, care va avea o putere absolută. Ce înseamnă acest fapt în viziunea lui Hobbes: 1) voința suveranului este atotputernică; 2) suveranul este injustifiabil; 3) doar suveranul decide în stat; 4) suveranul nu poate fi revocat⁵. „De mai bine de un secol, gânditorii politici întemeiază autoritatea principelui pe contractul originar de asociere politică. Pentru Hobbes un asemenea contract nu are o existență reală sau istorică mai degrabă decât o are starea de natură: este vorba aici de ficțiuni raționale care permit înțelegerea esenței legăturii sociale. Această esență o reprezintă dorința de securitate, binele suprem pentru care indivizii sunt gata să sacrifice orice alt bine și chiar propria libertate. Pentru a obține această securitate trebuie creată o forță capabilă să constrângă voința fiecărui cetățean: Hobbes numește această forță suveran. Cu cât aceasta va fi mai mare, cu atât securitatea fiecăruia va fi asigurată: de aceea contractul social constă într-o abdicare colectivă a cetățenilor de la totala lor libertate în favoarea suveranului. Voința acestuia devine astfel voința statului, singura ce deține puterea de a decide ceea ce trebuie făcut, ce este bine sau ce este rău.

Suveranul, investit prin voința membrilor societății, are deci o putere absolută asupra cetățenilor. Această putere nu ar putea fi limitată nici prin legea naturală, nici prin contractul social, nici prin autoritatea superioară a religiei.”⁶ De aceea riscul este ca Statul să devină acel monstru, Leviathan, care înghite indivizii și care se situează mai presus de lege, deoarece Suveranul nu poate fi judecat. Cu toate că există acest risc, Hobbes are toată susținerea pentru starea socială a umanității, singura în care ne putem realiza cu adevărat ca oameni.

¹ Ioan Scheau, *Istoria filosofiei*, Cluj Napoca, Editura Risoprint, 2006, p. 68.

² Ignacio Iturralde Blanco, *Hobbes*, București, Editura Litera, 2021, p.94.

³ *Ibidem*, p. 101.

⁴ *Ibidem*, p. 103.

⁵ Ioan Scheau, *Op. cit.*, p. 69.

⁶ Thierry Goutier, *Marile opere ale filosofiei moderne*, Iași, Editura Institutul European, 1998, pp. 27-28.

La Rousseau necesitatea unui contract social rezidă din aceeași nevoie de siguranță a oamenilor ca la Hobbes, dar ea trebuie legată de analiza problemei inegalității dintre oameni, care apare odată cu apariția societății civile și a ideii de proprietate ce generează numeroase probleme. „Primul care, după ce a îngrădit un teren, s-a gândit să afirme că îi aparține și care a găsit persoane îndeajuns de simple ca să îl creadă, a fost cu adevărat fondator al societății civile.”⁷ Acest contract social este încheiat între cetățeni și Stat, el reprezentând acea lege „care nu se gravează în armură, ci în inima cetățenilor.” Această lege e cea care ar trebui să le asigure oamenilor dreptatea și libertatea, deoarece ea reprezintă voința generală căreia cetățenii trebuie să i se supună. Dar aceasta este, pentru Rousseau, marea problemă a societății: limitarea libertății umane, nu degeaba cea mai cunoscută maximă a sa ne spune că „ne naștem liberi dar suntem permanent în lanțuri”. De aceea, spre deosebire de Hobbes, înclinația lui Rousseau este spre starea naturală a umanității, cea în care putem vorbi de o libertate deplină.

Într-un alt studiu spuneam că existența celor două stări sociale, starea naturală, primitivă și starea socială, îl determină pe Rousseau să susțină existența a două tipuri de oameni: omul natural care nu depinde de semenii săi, nu se raportează la întreg și care este el însuși un întreg pentru sine; și omul social care depinde de semenii săi, care se raportează la întreg drept componentă a acestuia, fără de care întregul nu funcționează, și care nu mai este un întreg pentru sine. Pentru Rousseau, între cele două tipuri de oameni nu există cale de mijloc, deci existența unui om natural și social în același timp nu este posibilă, deoarece urmărirea concomitentă a celor două scopuri, natura și societatea, duce la neatingerea niciunuia. Astfel problema devine una a libertății și a educației, deoarece relația dintre cele două componente umane este cea care diferențiază omul natural de omul social. Omul social este cel care acceptă o îngrădire a libertății sale prin legi și norme ce trebuie respectate, dar acceptarea aceasta este făcută doar prin educație⁸.

Deoarece, atât la Hobbes cât și la Rousseau, așteptările părților la semnarea acestui acord social erau minime, nu putem vorbi de un contract social așa cum este văzut el astăzi când reprezintă „parteneriatul între indivizi, întreprinderi, societate civilă și stat pentru a contribui la un sistem în care există beneficii colective.”⁹ Dar fără scrierile celor doi filosofi moderni existența acestui contract social nu ar fi fost posibilă. Fără acest contract social statele moderne suverane nu ar fi putut apărea, societatea modernă nu ar fi putut funcționa. Din păcate, la momentul actual, după câteva sute de ani în care a asigurat funcționarea societății și a Statului, acest contract social pare depășit, existând din ce în ce mai multe voci care susțin că acesta trebuie reformat, trebuie adus în secolul XXI pentru a afla, cu adevărat, ce mai putem aștepta unii de la alții în societate. Dar până să discutăm aceste probleme este timpul pentru un intermezzo literar.

Într-o carte-manifest pentru drepturile femeilor – *Ce vrem noi, femeile?* – scriitoarea Isabel Allende identifică problemele provocate de criza de coronavirus, afirmând următoarele: „cum am fi putut să ne imaginăm că în câteva zile lumea pe care o cunoaștem ar fi putut-o lua razna în halul ăsta? A dispărut viața socială, s-au interzis

⁷ J.J. Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni* apud Robert R. Aramayo, *Rousseau*, București, Editura Litera, 2020, p. 79.

⁸ Ioan Scheau, *Filosofia educației*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2014, pp. 115-116.

⁹ Robert R. Aramayo, *Rousseau*, București, Editura Litera, 2020, p. 76.

toate adunările, de la meciurile de fotbal până la ședințele Alcoolicilor Anonimi, s-au închis școlile, universitățile, restaurantele, cafenelele, librăriile, magazinele și multe altele. De călătorit, nici vorbă. Milioane de persoane și-au pierdut slujbele. Speriați, oamenii fac provizii de alimente și de produse. Mai întâi s-a terminat hârtia igienică, nu găesc explicația. Cine are economii la bancă își scoate banii și îi ține la saltea. Bursa de valori s-a prăbușit. Economiei de consum sustenabile i-a sosit ceasul adevărului. Străzile sunt pustii, orașele sunt tăcute, națiunile sunt speriate și suntem mulți cei care punem sub semnul întrebării civilizația în care trăim.”¹⁰ Deși identifică și părți bune în această criză, autoarea consideră că această criză sanitară se poate transforma într-o criză a civilizației, punând problema lumii în care vrem să trăim. Astfel Allende afirmă că „nu putem continua o civilizație bazată pe materialism deșănțat, lăcomie și violență. (...) Ne dorim o planetă curată, protejată de orice formă de agresiune. Ne dorim o civilizație echilibrată, sustenabilă, bazată pe respect reciproc, pe respect față de alte specii și față de natură. Ne dorim o civilizație incluzivă și egalitară, fără discriminare de gen, rasă, clasă, vârstă sau orice alt criteriu care ne-ar putea separa. Ne dorim o lume amabilă în care să domnească pacea, empatia, decența, adevărul și compasiunea. Și mai presus de toate, ne dorim o lume veselă.”¹¹ Acesta pare noul proiect pe care trebuie să-l construim împreună, în această normalitate post Covid. Să fie vorba de o regândire a contractului social pe care se bazează societatea și Statul?

Într-o carte explicativă pentru situația actuală – *Magul de la Kremlin* – scriitorul Giuliano Da Empoli vorbește de faptul că tehnologia a devenit metafizica secolului XX, chiar dacă aceasta a fost gândită pentru cu totul altceva. El afirmă că „toate tehnologiile care ne-au invadat viețile în ultimii ani au o origine militară. Calculatoarele au fost dezvoltate în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial pentru a sparge codurile inamice, internetul ca mijloc de comunicare în caz de război nuclear, GPS-ul pentru a localiza unitățile de luptă, și așa mai departe. Toate sunt niște tehnologii concepute pentru a aservi, nu pentru a elibera. Doar o gașcă de californieni cu mințile îmbibate de LSD puteau fi atât de stupizi încât să-și imagineze că un instrument inventat de armată s-ar putea transforma într-un mijloc de emancipare. Și mulți au crezut asta.”¹² Practic această tehnologie militară, pe care o regăsim peste tot, creează un cadru al unei „mobilizări generale” deoarece acum putem fi identificați indiferent unde ne aflăm. Se pare că „individul solitar, liberul arbitru, democrația au devenit desuete: înmulțirea datelor a făcut din omenire un singur sistem nervos, un mecanism format din configurații standard la fel de previzibile precum un stol de păsări sau un banc de pești.”¹³ Și atunci, în contextul transformării omenirii într-o masă amorfă, se pune și mai clar nevoia regândirii contractului social. De aceea e momentul să revenim la problema abordată.

În ultima perioadă apar tot mai multe voci care susțin nevoia unui nou contract social, unul adus la nivelul secolului XXI. De exemplu, Minouche Shafik în lucrarea *Ce ne datorăm unii altora* susține că această regândire a contractului social nu este impusă doar de pandemia de coronavirus, la care făcea referire Isabel Allende, ci de existența a cinci factori decisivi. Aceștia sunt: tehnologia (producția crescută de bunuri), schimbarea

¹⁰ Isabel Allende, *Ce vrem noi, femeile?*, București, Editura Humanitas, 2020, p. 193.

¹¹ *Ibidem*, pp. 194-195.

¹² Giuliano Da Empoli, *Magul de la Kremlin*, București, Editura Humanitas, 2023, pp. 269-270.

¹³ *Ibidem*, p. 270.

rolului femeilor în societate (prin creșterea numărului de femei pe piața muncii), îmbătrânirea populației (modificarea tendințelor sociale, scăderea numărului de persoane active), inteligența artificială (preluarea unui număr semnificativ de locuri de muncă, cele automatizate, de către inteligența artificială) și schimbările climatice (încălzirea globală și distrugerea mediului înconjurător). Având în vedere influența acestor factori asupra societății actuale, este nevoie, evident, de un nou contract social care trebuie să se bazeze pe trei principii fundamentale:

„În primul rând, tuturor oamenilor trebuie să li se garanteze minimul necesar pentru a trăi o viață decentă.

În al doilea rând, toată lumea ar trebui să își aducă, pe cât posibil, contribuția și ar trebui să li se ofere cele mai bune șanse de a face acest lucru.

În al treilea rând, furnizarea unor asigurări minime în cazul unor riscuri cum ar fi boala, șomajul sau bătrânețea la nivelul societății.”¹⁴

Noul contract social trebuie, de asemenea, să acopere principalele probleme ale societății actuale, acestea reprezentând capitolele cărții citate:

1. Copii – sau grija față de generațiile următoare. Contractul social va avea sarcina de a reechilibra responsabilitatea îngrijirii copiilor între cei doi părinți, ambii activi pe piața muncii;
2. Educația – pentru a avea un sistem social mai echitabil. Contractul social va vorbi atât despre o educație mai flexibilă cât și de educație pe tot parcursul vieții;
3. Sănătatea – pentru că avem nevoie de o asistență medicală universală. Contractul social va defini un nivel minim de asistență medicală ce trebuie asigurată tuturor;
4. Munca – sau nevoia unui venit de bază universal (UBI) care să ofere o viață decentă tuturor cetățenilor. Contractul social va vorbi despre procesul de adaptare permanentă a oamenilor la piața muncii;
5. Bătrânețea – sau cum trebuie susținuți cei care nu se mai pot îngriji singuri. Contractul social va vorbi de reforma sistemului de pensii: creșterea vârstei de pensionare, creșterea contribuțiilor și reducerea permisiunilor privind pensiile;
6. Generații – pentru existența unei sustenabilități între generații, sustenabilitate înțeleasă conform definiției lui Robert Solow ca „ordin de a nu urma propriile nevoi sărăcindu-ne singuri”. Contractul social trebuie semnat între generații deoarece trebuie să ne gândim la viitor.

Practic noul contract social este văzut de Shafik sub forma unei declarații de interdependență (a unora față de ceilalți), terminologie preluată de la J.F. Kennedy și M.L. King. Baza noului contract social, pornit de la ideea că ne datorăm mai mult unii altora, este „o viață decentă pentru toată lumea – un venit minim, dreptul la educație, un pachet de asistență medicală de bază și protecție împotriva sărăciei la bătrânețe.”¹⁵ Un astfel de contract ar avea grijă de toți cetățenii, în el ar fi vorba, spune autoarea, „mai puțin despre EU și mai mult despre NOI.”¹⁶ El ar trebui să asigure tuturor bunăstarea și nu neapărat o creștere a veniturilor.

¹⁴ Minouche Shafik, *Ce ne datorăm unii altora*, București, Editura Litera, 2022, pp. 42-43.

¹⁵ *Ibidem*, p. 182.

¹⁶ *Ibidem*, p. 181.

De aceea este nevoie de o reformulare a principiilor de bază ale noului contract social, sub formă de imperative ce trebuie urmate la nivelul fiecărei societăți:

„1. *Siguranță pentru toți*. Tuturor trebuie să li se garanteze un minim pentru o viață decentă.

2. *Investiție maximă în aptitudini*. Societatea ar trebui să investească atât cât își permite în crearea de șanse pentru ca cetățenii să fie productivi și să contribuie cât mai mult la binele comun.

3. *Împărțirea eficientă și echitabilă a riscurilor*. Prea multe riscuri sunt suportate în locul nepotrivit și ar putea fi gestionate mai bine dacă ar fi împărțite diferit între indivizi, familii, angajatori și stat.”¹⁷

Deși nu vorbește explicit în sensul rescrierii contractului social, Sir Ken Robinson în lucrarea *Imagine if... Cum să construim un viitor pentru noi toți* susține că ne aflăm într-un „punct critic” al umanității în care „facem mai mult rău decât bine. Epuizăm sistematic Pământul de resursele sale naturale și pe noi înșine de resursele noastre umane. Dacă vom continua astfel, noi și copiii noștri vom rămâne fără o planetă sănătoasă pe care să o considerăm casa noastră și fără abilitățile pe care cu toții va trebui să le dezvoltăm, dacă mai vrem să avem un viitor.”¹⁸ Pentru Robinson există și o veste bună: aceea că este momentul să îndreptăm lucrurile, deoarece prin salvarea planetei ne salvăm pe noi. De aceea este timpul pentru recrearea lumii în care trăim și care trebuie să cuprindă toate aspectele importante ale societății noastre. Cheia este reprezentată de educație care trebuie să ne ducă spre „o nouă eră a existenței umane”, deoarece viitorul poate fi schimbat și a venit momentul să introducem salvarea planetei în contractul social, ca punct de plecare în rescrierea acestuia. Pentru aceasta, spune Robinson, este nevoie de o revoluție a sistemului social, o revoluție ce „presupune o resetare globală a sistemelor noastre sociale. Și mai presupune o concepție nouă, mai largă despre capacitățile umane și o recunoaștere a bogăției și diversității talentelor noastre. Ea se bazează pe credința în valoarea individului, pe dreptul la autodeterminare, pe potențialul nostru de a evolua și pe importanța responsabilității civice și a respectului față de ceilalți. Și începe cu educația.”¹⁹ Schimbarea aceasta trebuie să se producă acum, până nu e prea târziu, și ea trebuie să înceapă cu fiecare dintre noi. Acesta nu este un joc, spune Robinson, ci este viitorul pe care trebuie să-l avem, și doar viitorul poate fi schimbat.

Pentru realizarea acestei schimbări trebuie dezvoltate următoarele aspecte ale oamenilor:

„Curiozitatea – abilitatea de a pune întrebări și de a cerceta modul în care funcționează lumea.

Creativitatea – abilitatea de a genera idei noi și de a le pune în practică.

Spiritul critic – abilitatea de a analiza informații și de a elabora argumente și judecăți întemeiate.

Comunicarea – abilitatea de a exprima gânduri și sentimente într-o manieră clară și încrezătoare într-o gamă largă de forme și medii.

Colaborarea – abilitatea de a lucra în mod constructiv cu alții.

Compasiunea – abilitatea de a empatiza cu alții, de a acționa în consecință.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 181-182.

¹⁸ Ken Robinson, Kate Robinson, *Imagine if... Cum să construim un viitor pentru noi toți*, București, Editura Publica, 2022, p. 26.

¹⁹ *Ibidem*, p. 108.

Stăpânirea de sine – abilitatea de a te conecta cu viața interioară a sentimentelor și de a dezvolta un simț al armoniei și echilibrului personal.

Spiritul civic – abilitatea de a te implica în mod constructiv în societate și de a participa la procesele care o susțin.”²⁰

În aceeași cheie deloc optimistă abordează problema și Jamie Bartlett în lucrarea *Oameni vs. Tehnologie. Internetul trebuia să ne elibereze* unde susține că, deși tehnologia și internetul ar fi trebuit să ne aducă mai multă libertate, acestea pun democrația sub asediu deoarece, prin culegerea permanentă de date despre noi, tehnologia subminează cele mai importante aspecte ale democrației, cum ar fi: suveranitatea, egalitatea, informarea cetățenilor sau chiar societatea civilă. Practic, la momentul actual, trăim o viață sub microscop, unde tot ceea ce facem este reținut și nu suntem niciodată lăsați în pace. Mai mult, tehnologia nu uită ceea ce colectează despre noi, de aceea Bartlett susține că este „bine să nu spunem niciodată nimic.”²¹ În acest context, în care alegerile noastre sunt influențate de reclame țintite în funcție de căutările și accesările noastre de pe internet, mai poate fi vorba de libertate și, mai ales, de liber arbitru? Acesta pare primul pas spre o situație de „singularitate morală” în care judecățile noastre morale vor fi delegate mașinilor, că doar de aceea avem o aplicație pentru orice. Bartlett susține că „ar trebui să aruncăm toate aplicațiile la gunoi”²² deoarece ele au produs o „democrație fără șofer” în care clasa de mijloc, fundamentul societății democratice, este în pericol de a fi lichidată. Consecința este apariția unei economii de tip halteră, cu foarte puțini oameni bogați (cei care dețin tehnologia, evident) și cu mulți foarte săraci și izolați de elitele tehnologice. „O economie de tip halteră va duce, printre altele, la o bază de impozitare mică, niveluri crescute de criminalitate, depresie, dependențe și mortalitate infantilă, o speranță de viață mai scăzută și sănătate mai precară.”²³ Prin toate acestea se erodează societatea, cea care se caracterizează astăzi prin dezbinare și lipsă de încredere. Astfel, susține Bartlett, se deschide calea autoritarismului care este un pericol permanent pentru societate. Mulți se întreabă dacă nu cumva tehnologia și impactul ei asupra societății este un nou „drum către servitute”. Soluția propusă, pentru a nu atinge acest scenariu apocaliptic, este aceea ca „democrația să-și păstreze busola” între cei doi poli care o guvernează: controlul și libertatea. „Suntem blestemați să trăim vremuri interesante. Democrația s-a mai schimbat și înainte și o poate face din nou. În acest moment e greu să anticipăm cum se va sfârși. Dar, dacă nu schimbăm calea pe care am luat-o, democrația va fi dată la o parte de revoluția tehnologică și va ajunge ca feudalismul, monarhiile absolutiste și comunismul, un alt experiment politic care a funcționat o vreme, dar nu s-a putut adapta când tehnologia a evoluat și atunci a dispărut în liniște.”²⁴

De aceea trebuie regândit contractul social, documentul de funcționare al democrației, Bartlett având și o serie de idei pe care acesta ar trebui să le cuprindă:

- „1. Cetățeni vigilenți și cu gândire independentă, investiți cu autonomie morală.
2. O cultură democratică bazată pe o realitate comună și pe spirit de compromis.

²⁰ *Ibidem*, pp. 61-67.

²¹ Jamie Bartlett, *Oameni vs. tehnologie. Internetul trebuia să ne elibereze*, București, Editura Nemira, 2019, p. 37.

²² *Ibidem*, p. 47.

²³ *Ibidem*, p. 145.

²⁴ *Ibidem*, p. 238.

3. Alegeri libere, cinstite și care cer încrederea publicului.
4. Niveluri de egalitate funcționale și o clasă de mijloc puternică, implicată în societate.
5. O economie competitivă și o societate civilă independentă.
6. O autonomie suverană care poate pune în aplicare voința poporului dar care poate fi trasă la răspundere.”²⁵

Pornind de la prezentarea conceperii contractului social în epoca modernă, lucrarea de față a prezentat principalii factori care aduc în discuție nevoia modificării acestuia pentru a face față societății actuale. Concluziile pe care le putem desprinde sunt următoarele:

1. Este nevoie de o regândire a contractului social, una pentru secolul XXI.
2. Acesta trebuie să vizeze toate aspectele societății actuale: economia, democrația, educația, sănătatea etc.
3. Cheia pentru această realizare este educația. O educație de calitate oferă cetățeni de calitate.

Nu putem decât spera ca acest lucru să se întâmple cât mai repede, până nu este prea târziu.

Bibliografie

- ALLENDE, Isabel, *Ce vrem noi, femeile?*, București, Editura Humanitas, 2020.
- ARAMAYO, Robert R., *Rousseau*, București, Editura Litera, 2020.
- BARTLETT, Jamie, *Oameni vs. Tehnologie. Internetul trebuia să ne elibereze*, București, Editura Nemira, 2019.
- BLANCO, Ignacio Iturralde, *Hobbes*, București, Editura Litera, 2021.
- DA EMPOLI, Giuliano, *Magul de la Kremlin*, București, Editura Humanitas, 2023.
- GOUTIER, Thierry, *Marile opere ale filosofiei moderne*, Iași, Editura Institutul European, 1998.
- ROBINSON, Ken; ROBINSON, Kate, *Imagine if...Cum să construim un viitor pentru noi toți*, București, Editura Publica, 2022.
- SCHEAU, Ioan, *Cinci repere în istoria filosofiei juridice*, în vol. O. Moșin, D. Opreș, I. Scheau, *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele. Tom XVII. Summa Theologica*, București, Editura Eikon, 2020.
- SCHEAU, Ioan, *Concepții social-politice ale Antichității grecești*, în vol. I. Scheau, D. Opreș, O. Moșin, *Educație și valori în societatea contemporană*, București, Editura Eikon, 2022.
- SCHEAU, Ioan, *Istoria filosofiei*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2006.
- SCHEAU, Ioan, *Filosofia educației*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2014.
- SCHEAU, Ioan, *Lumea în care trăim. Jurnal de lectură*, în vol. O. Moșin, D. Opreș, I. Scheau, *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele. Tom XIX. Summa Theologica*, București, Editura Eikon, 2022.
- SHAFIK, Minouche, *Ce ne datorăm unii altora*, București, Editura Litera, 2022.

²⁵ *Ibidem*, pp. 239-259.